

9. Miller D. Material culture and mass consumption. Oxford: Basil Blackwell, 1987. 240 p.
10. Müller H. Handwerkszeichen und Werkstattmarken des Mittelalters. Berlin: Deutscher Kunstverlag, 1998. 214 p.
11. Oakeshott R. European weapons and armour: from the Renaissance to the Industrial Revolution. London: Lutterworth Press, 1980. 304 p.
12. Pleiner R. The Celtic sword. Oxford: Clarendon Press, 1993. 224 p.
13. Tylecote R. F. A history of metallurgy. London: Institute of Materials, 1992. 224 p.
14. West M. L. Indo-European poetry and myth. Oxford: Oxford University Press, 2007. 544 p.
15. Żygulski Z. Znakowanie wyrobów metalowych w Europie Środkowej. Warszawa: PWN, 1982. 198 s.
16. Біляшівський М. Ф. Ремесла і промисли Правобережної України XVII–XVIII ст. Київ: ВУАН, 1926. 215 с.
17. Войтович В. М. Українське народне ковальство: традиції, символіка, типологія. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1998. 312 с.

Беляков Денис

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

«В ЯЛТІ НЕ БУВАЄ ЗИМИ»: ПОГОДА Й КЛІМАТ КРИМУ В ТЕКСТАХ МАНДРІВНИКІВ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТ.

Ключові слова: Крим, клімат, метеорологія, мандрівники.

Key words: Crimea, climate, meteorology, travelers.

Актуальність теми полягає в дослідженні формування уявлень про клімат Криму наприкінці XVIII – на початку XX ст. через тексти мандрівників, у яких відображено поступове осмислення погодних явищ і закладено підвалини кліматичних уявлень про півострів. Мета дослідження сфокусована на вивченні описів погоди й клімату Криму в текстах мандрівників зазначеного періоду, аналізі їх цінності та ролі у формуванні образу Криму як особливого природно-кліматичного простору. Новизна теми полягає у розгляді текстів мандрівників як специфічного корпусу джерел з історії клімату, що поєднують емпіричні спостереження з культурними інтерпретаціями клімату Криму.

Історіографія дослідження клімату Криму в текстах мандрівників не є обширною. Варто зазначити передовсім статтю Г. Каушлієва [5], в якій детально висвітлено перебування І. Муравйова-Апостола на півострові. В іншій статті А. Гедьо та О. Іванюк побіжно згадують, із якою метою відправлялись мандрівники до Криму (зокрема, з природничою) [1].

Дослідження спирається на джерела особового походження (передовсім, мемуари Н. Е. Клемана, І. Муравйова-Апостола, А. Демідова та інших), статистичні джерела (військово-топографічний опис Таврійської губернії), наукові праці того часу (П. Палласа, К. Кесслера, М. Железнова).

Хоча метеорологічні описи Криму науковці почали детально вивчати наприкінці XVIII ст., короткі свідчення про погоду та клімат півострова робили ще давньогрецькі та середньовічні вчені. Зокрема, Геродот, Страбон, Овідій, Іоанн Зонара та Кальвізіус згадували про замерзання Боспору й Чорного моря, можливість пересування льодом із возами, а також про багатомісячні зими в цьому регіоні [9, с. 16]. Проте така інформація контрастує з тією, яку викладали мандрівники кінця XVIII – початку XX ст.

Першопрохідцем у дослідженні метеорології Криму став німецький геолог та етнограф П. С. Паллас. Але варто зауважити, що за чверть століття до нього австрійський купець і мандрівник Н. Е. Клеман вже звертав увагу на кримські сильні морози, спричинені північними вітрами [7, с. 152]. Паллас детально описав нестійку й холодну зиму 1793–1794 рр. із хуртовинами, глибоким снігом і запізним розвитком рослин [8, с. 24–25]. Клімат дедалі частіше осмислювався у зв'язку з господарськими та соціальними процесами. Паллас згадує, що серед кримських татар побутувало переконання, що після приєднання Криму до Російської імперії зими стали суворішими через вирубування лісів і занепад традиційного землекористування [8, с. 161].

Упродовж XIX ст. мандрівники дедалі уважніше фіксували локальні кліматичні відмінності, шторми, бурі, зливи, різкі коливання температури моря й повітря Криму. Описані зоологом К. Кесслером [6, с. 145], ботаніком М. Железновим [3, с. 40], іншими науковцями явища – від нічних злив до різкого охолодження морської води – підкреслювали нестабільність природного середовища. Критичний погляд на образ Криму як «півдня» сформулював прозаїк В. Дедлов [2, с. 238, 270], наголошуючи на холодних осінніх температурах і сильних морозах узимку. Письменник П. Засодимський визначив Ялту як місто, що «не знає зими», водночас підкреслюючи різкі контрасти між узбережжям і гірськими районами [4, с. 9–10, 52–53].

Отже, мандрівники кінця XVIII – початку XX ст. не лише романтизували кримський клімат, а й фіксували його мінливість, локальність і залежність від історичних та природних чинників, формуючи складний і багатовимірний образ Криму. Поєднання наукових спостережень, особистих вражень та історичних уявлень робить мандрівні описи цінним джерелом для вивчення не лише кліматичної історії регіону, а й способів осмислення природного середовища в минулому.

Джерела та література

1. Гедьо А., Іванюк О. Візії Криму в щоденниках і подорожніх нотатках мандрівників кінця XVIII – першої половини XIX ст. *Сторінки історії*. 2025. № 61. DOI: 10.20535/2307-5244.61.2025.347302.
2. Дедлов В. Л. Вокруг России. Польша. Бессарабия. Крым. Урал. Финляндия. Нижний: Портреты и пейзажи / обл. скомпанована Т. И. Никитиным. Санкт-Петербург: Изд. М. М. Ледерле и К, 1895. 587 с.
3. Железнов Н. И. Поездка в Крым в 1870 году. Санкт-Петербург: Типография С. Н. Степанова, 1871. 63 с.
4. Засодимский П. В. В Крыму: [заметки путешественника]. Москва: Типография И. Д. Сытина, 1902. 71 с.

5. Каушлієв Г. С. Проблема вивчення кримиознавчої подорожньої літератури першої половини ХІХ ст. у сучасній історіографії. *Чорноморський літопис*. 2011. Вип. 3. С. 104–108.

6. Кесслер К. Ф. Путешествие с зоологическою целью к северному берегу Черного моря и в Крым в 1858 г. Киев: Унив. тип., 1860. 248 с.

7. Клеман Н. Э. Клееманово путешествие из Вены в Бел-град и Новую Килию, також в земли буджатских и нагайских татар и во весь Крым, с возвратом чрез Константинополь, Смирну и Триест в Австрию, в 1768, 1769 и 1770 гг., с приобщением описания достопамятностей крымских / пер. с нем. на фр., а со онаго на российский язык Государственной Военной коллегии секретарем Иваном Одинцовым. Санкт-Петербург: Типография при Государственной военной коллегии, 1783. 250 с.

8. Наблюдения, сделанные во время путешествия по южным наместничествам Русского государства в 1793–1794 гг.: пер. с нем. Петр Симон Паллас, отв. ред. Б. В. Левшин, сост. Н. К. Ткачева; РАН. Москва: Наука, 1999. 246 с.

9. Кондараки В. Х. Универсальное описание Крыма: часть 3. Санкт-Петербург: Типография В. Веллинга, 1875. 119 с.

Волинський Владислав

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО РЕКРУТА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОГЛЯДОВОГО СПИСКУ 1819 р.)

Ключові слова: Переяславський повіт, рекрут, рекрутські списки, історична антропология, антропометрія, кліометрія.

Keywords: Pereyaslavsky district, recruit, recruitment lists, historical anthropology, anthropometry, cliometrics.

Рекрутські списки – джерела, що відображають результати призову чоловіків із податних станів Російської імперії до регулярного війська. Документи мають важливе значення для генеалогічних та мікроісторичних студій.

Оглядові списки «рекрутских присутствій» містять комплекс антропометричних показників: вік, зріст, колір очей та волосся [2, с. 51]. Джерела також словесно фіксують особливості обличчя, характерні прикмети призовників у період, коли фотографія ще не була винайдена або не отримала поширення. З огляду на це, матеріали рекрутського обліку є унікальним джерелом для реконструкції зовнішнього вигляду як окремих індивідів, так і чоловічого населення локацій.

Обсяг персональних даних дає змогу застосувати до цього типу джерел методи статистичного аналізу та математичної обробки. Метою дослідження є реконструкція антропологічного портрета чоловічого населення Переяславського повіту першої чверті ХІХ ст. Наукова новизна роботи зумовлена тим, що подібні дослідження ще не були представлені в українській історіографії. Актуальність